

Драженко Л. Јоргић*
Одсјек за педагогију
Филозофски факултет
Универзитет у Бањој Луци

ТРАДИЦИОНАЛНО И САВРЕМЕНО У ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ВАСПИТАЊУ

Увод

Интелектуални напредак појединца и друштва увелико зависи и од односа појединца и друштва према интелектуалном васпитању. Традиционална и савремена схватања о интелектуалном васпитању са собом носе бројне вриједности, али и ограничења. У овом раду не даје се преглед шта је то некад било традиционално, а шта је то данас савремено у интелектуалном васпитању. Напротив, у истом се даје преглед шта је то данас истовремено традиционално и савремено у интелектуалном васпитању. Дакле, ријеч је о прегледу садашњости, а не прошлости и садашњости.

Данас интелектуално васпитање одликују бројне традиционалне, али и савремене карактеристике. Неке од тих традиционалних и савремених карактеристика интелектуалног васпитања прихватљиве су за данашње друштво и појединца у њему, док постоје и оне које нису прихватљиве. Свакако је задатак педагогије да елиминира што више таквих неприхватљивих карактеристика и да експлицитно утиче на развој и унапређивање прихватљивих карактеристика интелектуалног васпитања.

Интелектуално васпитање је свјестан (намјеран), али и несвјестан (ненамјеран) процес. Он се одвија на различитим мјестима. Тако данас можемо говорити о интелектуалном васпитању у оквирима данашње *породице*, у оквирима *слободног времена*, у *школи* и под интензивним утицајем бројних медија на свим овим наведеним мјестима. Почети интелектуалног васпитања свакако су унутар једне породице, гдје се оно манифестује под традиционалним и савременим утицајима родитеља, те старије и млађе браће и сестара. У слободном времену појединац самоиницијативно или под традиционалним и савременим утицајима вршњака, старијих или млађих развија своје интелектуалне способности. Поред породице и слободног времена изван породичних утицаја (касније изван школских) снажан утицај на развој интелектуалних способности дјеце, младих и одраслих има школа у оквиру бројних наставних и ваннаставних активности. Ти утицаји су такође са израженим традиционалним, али и савременим карактеристикама. Значајан посредник традиционалног и савременог интелектуалног васпитања у породици, слободном времену и школи су медији. Путем медија (књига, уџбеника, слика, фотографија, телевизије, радија, новина, рачунара, интернета и сл.) на свим овим мјестима васпитног утицаја одвијају се традиционални и савремени утицаји на развој интелектуалних способности дјеце, младих и одраслих.

У породици, школи и слободном времену изван породичних и школских утицаја, одвија се интелектуално васпитање. На свим овим мјестима значајно посредују различити

* drazenko.jorgic@unibl.rs

медији. Сви ти намјерни и ненамјерни васпитни утицаји носе са собом различите традиционалне, али и савремене карактеристике.

Традиција, савременост и интелектуално васпитање

Преглед традиционалности и савремености у контексту релација у односу на интелектуално васпитање свакако подразумијева и њихово поимање. Исто тако, осврнућемо се и на преглед схватања о задацима интелектуалног васпитања. На релацији традиције и савремености неопходно је дати и преглед процесуалности интелектуалног васпитања с обзиром на његову локализацију, односно мјесто одвијања. Свакако, битно мјесто односа традиционалног и савременог у интелектуалном васпитању заузимају и методе интелектуалног васпитања.

Ријеч традиција¹ потиче од латинске ријечи *traditio*, што значи предавање, с кољена на кољено усмено ширење (прича, поука; вјеровања, обичаја и сл.) вијест; обичај, навика; правно: предаја. У нашем случају то би значило предавање, с кољена на кољено усмено ширење, обичаји и навике у интелектуалном васпитању. Обично се и под појмом традиције и традиционалног подразумијева и континуитет задржавања обичаја и навика из прошлости. Тако и у интелектуалном васпитању постоје бројна традиционална обиљежја која су и данас актуелна.

Када говоримо о ријечи савремен² обично се мисли на синониме као што су: модеран, садашњи, данашњи, који је у духу новог времена, који има обиљежје нечега новог, који одговара најновијем укусу или схватању [...] који носи обиљежје новијег доба. Дакле, у нашем случају то би била модерна, садашња, односно данашња обиљежја интелектуалног васпитања која садрже нешто ново, нешто што је најновијег схватања. У односу на традиционално ово нису обиљежја из прошлости, већ нешто сасвим ново што је тренутно актуелно у интелектуалном васпитању.

Поред моралног, радног, естетског, здравствено-физичког развоја, личност и друштво се развијају и у интелектуалном правцу. Наиме, како постоји морално, радно, естетско и здравствено-физичко васпитање, тако исто можемо говорити и о интелектуалном васпитању. „Оно означава процес формирања човјека као разумног људског бића, развијање интелектуалних могућности, сазнања и способности. Његове битне компоненте су: знање, вјештине, интелектуалне способности, култура интелектуалног рада, љубав према истини и дјеловање у складу с таквим доживљавањем њене вриједности“ (Грандић и Гајић 2001: 28-29). Интелектуално васпитање често се доводи и у везу са појмом образовање. Из појма интелектуалног васпитања јасно се види и циљ истог. Разрада циља интелектуалног васпитања подразумијева и дефинисање неколико комплементарних задатака интелектуалног васпитања. Према схватањима Јована Ђорђевића постоје три задатка интелектуалног васпитања, и то:

1. Усвајање знања, умијења и формирање погледа на свијет,
2. Развијање интелектуалних способности (анализа, синтеза, упоређивање, уопштавање, класификација, разликовање битног од небитног, сличност у разликама и разлике у сличностима, критичко и стваралачко мишљење, и др.) и
3. Оспособљавање за самостално стицање знања, развијање културе и технике интелектуалног рада (Branković i Ilić 2003).

¹ Вокабулар (бета). (2006). Очитано 14.07.2012 на www.vokabular.org

² Исто

Традиционална и савремена обиљежја интелектуалног васпитања присутна су на различитим мјестима одвијања васпитних утицаја. Дакле, та обиљежја су евидентна у породици (породичном дому), предшколским установама, школама и свим мјестима у слободном времену (спортски објекти, галерије, домови културе, позоришта, биоскопи, музеји, кафићи, и сл.). Постоје традиционални и савремени начини (методе) интелектуалног васпитања у односу на сва ова мјеста. Остварење интелектуалног васпитања врши се на различите начине, и то: посматрањем, слушањем и ослушкивањем, разговором, читањем различитих текстова и слично. У школској пракси, тачније настави, најпознатији путеви остваривања интелектуалног васпитања су: пројект – метода, егземплярно поучавање и учење, генетички поступак, проблемски пут стицања знања и поступак алгоритмизације учења (Isto).

Традиција и савременост свакако су обиљежја интелектуалног васпитања. И једно и друго заступљено је у породици, школи и слободном времену. Препознавање тих обиљежја у интелектуалном васпитању са својим предностима и недостацима битне су претпоставке за преусмјеравање интелектуалног васпитања у правом и друштвено прихватљивом правцу.

Традиционално и савремено у породичном интелектуалном васпитању

У данашњој породици можемо препознати традиционална и савремена обиљежја интелектуалног васпитања. Постоји нешто што је задржано из прошлости, али има и елемената новог и модерног у породичном интелектуалном васпитању. Оно се остварује под утицајима родитеља, али и старије и млађе браће и сестара. Уколико су ти утицаји традиционални, односно савремени можемо говорити о традиционалним и савременим породицама, односно о традиционалном и савременом у породичном интелектуалном васпитању.

Од рођења дјетета, па до поласка у основну школу битну улогу у интелектуалном развоју предшколског дјетета има породица, али и предшколске установе. Заједничким и усклађеним дјеловањем породице и вртића предшколско дјете има велике изгледе да се правилно интелектуално развија. Међутим, не пролазе сва дјеца кроз организовано и институционално предшколско васпитање и образовање (вртићи). Нека дјеца се до поласка у основну школу интелектуално васпитају само у оквиру породице. Тако имамо интелектуално васпитање предшколског дјетета само у породици и интелектуално васпитање под истовременим утицајем породице и вртића. У оба случаја имамо традиционална и савремена обиљежја интелектуалног васпитања. Оно што је типично традиционално за неке породице је схватање да се интелектуално васпитање треба одвијати само у вртићима без икаквог утицаја родитеља или старије браће и сестара. Ипак, постоје и оне савремене породице у којима поред утицаја предшколских установа постоји и усклађени утицај у оквирима саме породице. Један број дјеце предшколског узраста принуђен је на традиционалне и савремене васпитне утицаје само у кругу породице, без институционалних утицаја. Интелектуални развој ове дјеце увелико зависи од типова родитеља, родитељских стилова васпитања, породичне климе и осталих обиљежја данашње породице. Говор је од посебног значаја за развој интелектуалних способности предшколског дјетета. „Чести разговори са дјететом у породици олакшавају развој његовог говора. Оно лакше повеже (асоцира) предмет и ријеч, биће и ријеч, радњу и ријеч, поступак и ријеч, особину и ријеч. Тако се богати дјечији рјечник, интензивирају мисаоне

способности и повећавају комуникацијске могућности“ (Pić 2010: 277). Дакле, што су чешћи разговори у породици дјечији говор се брже развија, рјечник постаје богатији и стварају се бољи предуслови за развој интелектуалних способности. Ово нарочито вриједи за интелектуално васпитање дјетета предшколског узраста.

Без обзира на узраст дјетета у данашњој породици постоје бројни васпитни проблеми који се рефлектују на цјелокупно васпитање дјеце и младих, па и у интелектуалном смислу. Од породичне климе, типова родитеља, стилова васпитања, родитељских ставова и слично, увелико зависи и како ће се дјеца и млади интелектуално развијати. Аутори обично говоре о три стила родитељског васпитања, и то: демократски, ауторитарни и пермисивни. За демократски стил специфична је честа вербална комуникација и заједничко договарање. Ауторитарни родитељи имају претјеране захтјеве и од дјеце траже да испуњавају жеље и очекивања родитеља. Ауторитарни стил је специфичан за патријархалну породицу. Пермисивни је попустљив и стихијни стил васпитања. Пермисивни родитељи дозвољавају спонтано, слободно, понашање дјеце. У оваквим породицама комуникација је обично површна (Будимир-Нинковић 2008). За очекивати је да ће се дјеца и млади најефикасније интелектуално развијати у породицама у којима доминира демократски стил васпитања. Уколико се у породици често разговара, размјењују мишљења, заједнички расправља и одлучује о садржајима учења утолико ће дјеца и млади имати већу сигурности у себе, бити самосталнија и независна у свом интелектуалном напредовању. Поред родитељских стилова васпитања за правилан интелектуални развој дјеце и младих битни су и ставови родитеља. Постоји неколико негативних ставова родитеља који су повезани са бројним васпитним проблемима у савременој породици. Гордана Будимир-Нинковић издваја сљедеће негативне ставове родитеља: пребрижни, презапослени, преамбициозни, нервозни (неуротични), претјерано строги, попустљиви, недоследни и „хладни“ и незаинтересовани. Овакви ставови изазивају и одређене васпитне проблеме. У таквим породицама имамо дјецу са одређеним облицима неприлагођеног понашања као што су: стидљивост, лијеност, љубомора, лагање, плашљивост, размаженост, тврдоглавост, нервоза, крађа, агресија, себичност, несрећа и повученост (Исто). У интелектуалном смислу ово би значило васпитање дјеце и младих који се стиде да питају када им је нешто нејасно, који су лијени да нешто бар мало читају сваки дан, који лажу да су учили, који су нервозни док нешто уче, којима стално треба писати домаће задаће, и слични проблеми у интелектуалном васпитању.

Врхунац у породичном интелектуалном васпитању предстаљао би успјех у правовременом идентификовању и континуираном стимулисању развоја даровитости и креативности дјеце и младих у породици. Нажалост бројна даровита и креативна дјеца и млади немају истовремено и повољну породичну климу, па се та даровитост и креативност спутава. Најистакнутији захтјеви који се односе на основне претпоставке и услове за успјешан развој даровитости и креативности у породици су (Krulj i Arsić 2008):

- позитивни међупородични односи,
- позитивни људски квалитети родитеља и њихов ауторитет,
- обавезни минимум опште и педагошке културе родитеља,
- познавање психофизичког развоја дјетета и његових потреба и могућности,
- повољни материјални и здравствено-хигијенски услови и
- повољни услови за културни живот породице.

Ови захтјеви би се требали односити на сваку породицу, без обзира на величину породице, социоекономски статус, ниво образовања родитеља и друга социопедагошка обиљежја данашње породице.

Оно што је традиционално у породичном интелектуалном васпитању односи се на оне породице које још увијек у себи задржавају патријархалне и малограђанске односе, породице у којима доминира ауторитарни и пермисивни стил васпитања и негативни ставови родитеља, поготово родитеља који сматрају да је интелектуално васпитање превасходно само задатак предшколских и школских установа. С друге стране, савремено у породичном интелектуалном васпитању препознајемо у оним породицама гдје доминира демократски стил васпитања, чести разговори, гдје владају позитивни ставови родитеља и позитивна породична клима и гдје се дјеци и младима константно обезбјеђују повољни услови и даје подршка у њиховом интелектуалном развоју и напредовању.

Традиционално и савремено у школском интелектуалном васпитању

Поред породице и предшколских установа значајну и можда најинтензивнију мисију у интелектуалном васпитању дјеце и младих врши школа. Процес интелектуалног васпитања у школи доминантно се одвија у настави, а једним дијелом и у ваннаставним активностима (секцијама). Под руководством наставника, уз одговарајуће наставне планове и програме, на одређеним садржајима и путем различитих медија одвија се интелектуално васпитање у школи. Наравно, и у данашњој школи постоји доста тога традиционалног и савременог када је у питању стицање знања и развој одређених интелектуалних способности. Традиционална и савремена обиљежја интелектуалног васпитања у школи детерминисана су различитим факторима. Неки од њих су: улога наставника, наставни модели и системи, систем вредновања образовних постигнућа, квалитет уџбеника, квалитет школског учења и слични фактори.

Најистакнутији фактор који детерминише традиционално и савремено у школском интелектуалном васпитању свакако је наставник и његова улога. Његова улога пресудна је и код осталих фактора који детерминишу традиционално и савремено у интелектуалном васпитању (вредновање, уџбеници, квалитет учења и поучавања и сл.). Уколико је наставник доминантно традиционалан, а данас их још увијек има таквих, и интелектуално васпитање ће бити традиционално. То практично значи да у таквим случајевима доминира поучавање над учењем, предавачка настава, пасивизација ученика, монометодизам, често механичко и ванконтекстно учење – учење напамет, поучавање и учење искључиво из само једног уџбеника. Насупрот традиционалном савремени наставник ствара ситуације у којима доминира учење над поучавањем, примјењује различите иновативне наставне системе, активира скоро све ученике, примјењује више наставних метода и облика, учење и поучавање приближава контексту (животу), стимулише контекстно учење са разумијевањем и ангажовањем интелектуалних способности вишег реда (анализа, синтеза, вредновање, критичко и стваралачко мишљење) и обично користи више извора сазнања, а не само уџбеник.

За савременог наставника својствена је примјена новијих дидактичких модела поучавања и учења. Један од најновијих модела је и инклузивна настава. У овој настави обухватају се, прихватају и интензивно укључују сва дјеца и млади без обзира на њихове разлике у индивидуалним потенцијалима, интересовањима и очекиваним исходима. Сви они су укључени у поучавању и учењу до њихових личних максимума (Ilić 2009). Улога

наставника је значајна и у примјени савремених наставних система. Савремени наставник примјењује различите, а не један наставни систем. У теорији се најчешће издвајају сљедећи: проблемска настава, хеуристичка настава, откривајуће учење у настави, индивидуализована настава, егземпларна настава, настава и учење помоћу компјутера, стваралачка настава и слични системи. За реализацију циља и задатака интелектуалног васпитања веома ефикасан наставни систем је проблемска настава. У проблемској настави присутне су мисаоне активности вишег нивоа (анализа, упоређивање, закључивање и друге). Ученици улажу адекватан мисаони напор да би ријешили проблемски задатак, односно осмишљену когнитивну препреку (Antonijević 2011). Путем проблемске наставе дјеца и млади се уче и како у животу рјешавати бројне проблеме који им се буду наметали. Једна од карактеристика мисаоних активности у многим иновативним наставним системима је и истраживање. Истраживачки рад ученика присутан је у одређеним етапама наставних система. Битне одреднице истраживачког рада ученика су: активан приступ предмету сазнања; сазнање је увијек непознато, скривено, удаљено, имплицитно; примјена специфичних методичких поступака; развијање различитих способности за учење; омогућавање откривања, тумачења, појашњавања, усвајања и примјене знања; нове чињенице, информације, знања и методолошки приступи учењу и омогућавање успјешног учења у наставним и ваннаставним активностима (Микановић 2012). И у процесу истраживања активирају се мисаоне активности вишег нивоа. Савремени наставници користе прилику да ученике уводе у истраживачки рад, јер је знање стечено ангажовањем мисаоних активности вишег нивоа на овај начин трајније и квалитетније.

Систем вредновања образовних постигнућа уско је повезан и са ефектима школског интелектуалног васпитања. У школи је данас присутан и традиционални и савремени систем вредновања образовних постигнућа. Традиционални систем карактерише вредновање исхода учења и најнижих нивоа интелектуалних способности. Својствен је за традиционалне наставнике који доминантно вреднују способност памћења. Писани тестови и усмена испитивања код ових наставника углавном личе на „тестове памћења“, а не на тестове знања у правом смислу ријечи. Због оваквих често очекиваних испитних ситуација и сами ученици су принуђени да уче само за запамћивање, а не за живот. Овако су ученици „осакаћени“ за развој виших интелектуалних способности које ће им сигурно бити много корисније у животу него памћење многобројних, често и непотребних информација. Савремени наставници наклоњени су савременом систему вредновања образовних постигнућа. Они вреднују процес и исходе процеса учења. То практично значи да се прилоком писаног и усменог испитивања вреднују и ниже, али и више интелектуалне способности. У структурама оваквих тестова налазимо питања и задатке који се односе на памћење фундаменталних чињеница (у минималном опсегу), разумијевање и схватање информација, примјену знања, анализу, вредновање, синтезу, објашњавање, закључивање, рјешавање проблема, истраживање, предвиђање, па све до нивоа критичког и стваралачког мишљења. Због оваквог система вредновања ученици су принуђени да прилоком учења издвајају и памте искључиво само фундаменталне чињенице, али исто тако да настоје да разумију основну идеју прочитаног текста, да примјењују сазнања у животним ситуацијама, да уочавају структурне елементе одређене цјелине (анализирају), да обједињују структурне елементе у цјелину (синтетизују), да вреднују различите природне и друштвене феномене, да заузимају став и аргументовано исти бране у случајевима

сумње у тачност података, да стварају нове идеје и да користе, али и развијају остале интелектуалне способности.

Квалитет уџбеника такође има значајну улогу у школском интелектуалном васпитању. У данашњој школској пракси уџбеник има и традиционална и савремена обиљежја. Традиционални уџбеник препознатљив је по доминацији текста и понекој приложеној слици. Из оваквих уџбеника за очекивати је да ће их ученици користити углавном у сврху дуготрајног читања ради памћења многобројних и често непотребних информација. Концепција савременог уџбеника мора имати подлогу у најпознатијим теоријама учења. Такве су: Гешталт теорија – учење увиђањем, Пијажеова теорија интелектуалног развоја – прилагођавање уџбеника интелектуалном функционисању ученика карактеристичном за одређени стадијум развоја, Структуралистичка теорија Церома Брунера – садржај уџбеника у облику структурираног знања, Теорија Виготског о „зони наредног развоја“ – садржај и концепција уџбеника треба да иду испред развоја и Галперина теорија етапног формирања умних радњи – уџбеник као систем умних радњи које омогућавају усвајања знања и учења у правцу интелектуалног развоја (Војовић 2003). У издавачким кућама постоје и савремени уџбеници који се одликују високом дозом интеракционизма. Ови уџбеници обично имају и своја паралелна електронска издања на *CD*-у. За разлику од традиционалних, намјењених искључиво само читању, ови интерактивни уџбеници имају више функција. Осим текста они нуде мноштво актуелних и занимљивих слика, шема, цртежа, графикона и табела који функционално допуњују текст и наводе читаоца на посматрање и боље разумијевање прочитаног текста. Поред ових елемената овакви уџбеници садрже и мноштво питања и задатака којима ангажују више интелектуалне процесе, а путем бројних „линкова“ усмјеравају ученике и на друге изворе сазнања, односно на вануџбеничко учење.

Осим улоге наставника, наставних модела и система, система вредновања образовних постигнућа и квалитета уџбеника битан фактор успјешности школског интелектуалног васпитања је и квалитет школског учења. За традиционални приступ школском интелектуалном васпитању битнији је квантитет него квалитет школског учења. Традиционални наставници одушевљавају се када ученици много тога знају (памте) из њихових предмета. Њима није битан пут до тих сазнања (памћења) већ што већа количина знања, односно запамћивање што веће количине наставних садржаја. Ови наставници изједначавају квалитет са квантитетом школског учења. Међутим, у савременом приступу на квалитет школског учења, гледа се потпуно другачије. Док је код традиционалних наставника у фокусу исход школског учења, код савремених наставника у фокусу је процес школског учења и сви они индикатори који су присутни у процесу школског учења. Као посебно значајне индикаторе квалитета школског учења Павловић (2010) издваја следеће: способност разумијевања основне идеје прочитаног текста, способност метаразумијевања, ширина ученичких интересовања и емоционални доживљај ученика током учења. Савремени наставник настоји да узме у обзир све ове индикаторе како би стално унапређивао квалитет школског учења и интелектуално васпитање у школи.

Слободно вријеме и одлике интелектуалног васпитања

Интелектуално васпитање дјеце и младих нарочито се одвија изван контроле породице и школе, односно у слободном времену. То слободно вријеме може бити и у школи када ученици нису на настави и ваннаставним активностима, али и кући у одсуству родитеља и старије и/или млађе браће и сестара. Интелектуално васпитање у слободном времену углавном је спонтано, самоузмјеравајуће, али понекад и намјерно и усмјерено од других. Интелектуално васпитање одвија се у разним ситуацијама слободног времена, и то: дружење са вршњацима или млађим и старијим особама, гледање телевизије, слушање музике, играње, бављење спортом, рад на рачунару (*Internet, Facebook, YouTube,...*), посјете биоскопима, музичким концертима, позоришту, спортским такмичењима и библиотекама, читање различите литературе, писање домаћих задаћа, бављење неким хобијем, стваралачке активности, волонтирање, друштвено-корисни рад и сличне ситуације. Заиста, постоји велики број ових активности у којима дјеца и млади могу много тога да науче или да продубе своја сазања која не могу стећи у породици и школи. Дакле, интелектуални развој је могућ и у слободном времену. Крупно педагошко питање је и *Да ли је интелектуално васпитање у слободном времену утицајније од породичног и школског васпитања?*

У слободном времену дјеца и млади имају толико „слободног времена“ да могу спонтано, али и намјерно да надокнаде „интелектуалне пропусте“ из породице и школе. „То је за појединца простор 'интима' у којем он истражује сопствене потенцијале и/или у којем 'надокнађује' све оно што је према његовој субјективној и/или објективној процјени било нужно остварити да би се у потпуности осјећао цјеловитим и компетентним“ (Грандић и Летић 2009: 469). Појединац, сам, или уз помоћ других може у слободном времену „слободно“ да се интелектуално развија. Истраживања показују да средњошколци и студенти у слободном времену углавном користе прилику за дружење, слушање музике и гледање телевизије. Код њих су најмање заступљене културне активности у слободном времену (Исто). Вјероватно су културне активности занемарене, јер су дјеца и млади слабо информисани или културне установе као што су биоскопи, галерије, домови културе и музеји нису у довољној мјери транспарентне и наметљиве широј друштвеној јавности. Тако, на примјер један музеј може дјец и младима много тога да пружи у погледу нових сазнања. У музејима се може много тога научити. „Учење у музејима почиње обично перцепцијом предмета, те употребом што више могућих чула ради акумулације што већег броја информација о предмету који се анализира. Ови се подаци интерпретирају, повезују са претходним знањима и искуствима, да би се постепено дошло до стварања нових значења и закључака. Поруке које се добијају опажањем чине суштину процеса сазнавања и чине полазну тачку учења“ (Milutinović 2010: 221). Учити се може и кроз игру у слободном времену. И она заузима значајно мјесто у интелектуалном васпитању дјеце и младих у слободном времену. Роже Кајоа за игру експлицитно истиче: „Уопште узевши, игра се јавља као вид васпитања тијела, карактера или интелигенције, без унапријед утврђеног циља. Са тог становишта, што је игра даље од реалног живота, њена васпитна вриједност је већа. Јер она не даје рецепте, него развија способности“ (Кајоа 1979; према Воžović 2008: 104). Дакле, поред дружења, гледања телевизије, посјета музејима, непрестане игре, дјеца и млади своје слободно

вријеме могу користити и у другим активностима. Питање је само колико ће се те остале активности одражавати на развој њиховог интелекта.

Још да се осврнемо на преглед традиционалног и савременог у интелектуалном васпитању у контексту капацитета слободног времена. Оно што је остало традиционално односи се на дружења, гледање телевизије, те многобројне посјете (биоскопи, галерије, домови културе, концертне сале, спортска игралишта, музеји, и сличне установе). Савремени капацитети интелектуалног васпитања у слободном времену односе се на достигнућа коришћења модерних мултимедијалних технологија. Ту првенствено мислимо на рачунаре и мобилне телефоне. Намјерно и спонтано учење преко рачунара и тзв. *smart* (паметних) мобилних телефона даје невјероватне могућности веома брзог доласка до бројних сазнања. Све то много олакшава *Internet* који је доступан на овим уређајима. Једина препрека је што сва дјеца и млади не посједују или им није доступан рачунар и/или „паметни“ мобител, али то вјероватно неће бити проблем за надлазеће генерације.

Закључак

Процес интелектуалног васпитања одвија се у породици, предшколским и школским установама и на различитим мјестима у слободном времену. На свим овим мјестима данас примјећујемо различита обиљежја поучавања, активног и пасивног учења. Нека су традиционална, а нека савремена, нова, модерна. Процес формирања човјека као разумног људског бића, те развијање интелектуалних могућности, сазнања и способности данас је изложено традиционалним и савременим директним и индиректним утицајима из породице, предшколских и школских установа и других мјеста у оквирима слободног времена.

У *породици* постоје традиционални утицаји у интелектуалном васпитању од стране свих чланова. Ауторитарни и пермисивни родитељи, те родитељи који имају негативне ставове према животу и васпитању нису добар примјер својој дјечи. Исто тако родитељи и остали чланови који веома мало или никако не разговарају са својом дјецом и који често по(од)мажу својој дјечи, односно браћи и сестрама не чине велику интелектуалну услугу. У оваквим породицама често преовладава мишљење да је интелектуално васпитање дјече и младих обавеза предшколских и школских установа, а не и породице. С друге стране, имамо и савремену породицу у којој доминира демократски стил васпитања и позитивни ставови према животу и васпитању. Ове породице много сарађују са васпитно-образовним установама, више пажње посвећују дјечи, разговарају са њима, дају им подршку у њиховом интелектуалном напредовању. Родитељи и остали чланови чине све да стварају што боље услове за несметани интелектуални рад њихове дјече.

Интелектуално васпитање у *школи* углавном је детерминисано традиционалним и савременим оријентацијама наставника. Оно се одвија претежно у настави, али и ваннаставним активностима. Традиционалан наставник углавном држи дуготрајна и досадна предавања, потенцира фронтални облик рада и методу усменог излагања. Користи, и ученике усмјерава на само један извор сазнања – уџбеник (који може бити лошег квалитета). Приликом вредновања образовних постигнућа овакви наставници претежно испитују способност репродукције. С друге стране, срећом имамо и савремених наставника. Они акцију све више пребацују на ученике. У настави ових наставника доминира учење над поучавањем и оно је често интерактивно. Савремени наставник служи се већим бројем наставних облика и метода. Он примјењује различите иновативне

моделе и системе наставног рада. Инвентиван је и креативан. Стално трага за новим и бољим рјешењима у настави и школским секцијама. Веома често разговара са ученицима. Савремени наставници користе више извора сазнања, али исто тако ученике усмјеравају да сами уче из више различитих извора, а не само једног.

Поред породице, предшколских и школских установа традиционално и савремено у интелектуалном васпитању имамо и на другим мјестима у контексту *слободног времена*. То слободно вријеме понекад зна бити и у самој породици, али и у школи. Оно је тада изван контроле родитеља, старије или млађе браће и сестара и наставника. Традиционализам интелектуалног васпитања у слободном времену огледа се обично у пасивном стицању знања путем дружења са вршњацима и гледањем телевизије. С друге стране, савремене одлике интелектуалног васпитања у слободном времену резултат су активнијег односа према сазнању. Тај активнији однос препознаје се не само приликом дружења и гледања телевизије, већ и приликом путовања, разних посјета (биоскоп, позориште, музеј, галерија, дом културе, спортска игралишта и сл.), хобија, играња, читања разне литературе, волонтирања, друштвено-корисног рада и осталих активности. Све ове активности допуњене су и снажним активним односом према капацитетима које данас нуди и мултимедијална технологија (рачунари и „паметни“ телефони).

На крају, још неколико *препорука* шта чинити за унапређивање интелектуалног васпитања. Сва савремена обиљежја интелектуалног васпитања у породици, школи и слободном времену морала би бити међусобно конгруентна. Шта то значи? Средњошколце – будуће родитеље, али и актуелне родитеље требало би много више педагошки „описмењавати“ за правилно интелектуално васпитање дјецe и младих, и то не само на основу породичних капацитета, већ и у погледу сарадње са васпитно-образовним установама и правилног коришћења слободног времена. У школама би се морало увести много више супервизије за наставни и ваннаставни рад. Такође би се морала дозволити конкуренција већег броја учбеника како би они квалитетнији што прије дошли у руке дјецe и младих, али и наставника и родитеља. Посебан системски и радикалан преокрет морао би се извести у вредновању образовних постигнућа ученика. То практично значи да се комбинuje усмено, писано и практично испитивање, али тако да се приликом испитивања у структури теста узме у обзир приближно уједначен омјер више нивоа интелектуалних способности ученика (памћење само фундаменталних чињеница, разумијевање и схватање, примјена знања, анализа, вредновање, синтеза, рјешавање проблема, генерализација, објашњавање, закључивање, предвиђање, критичко и стваралачко мишљење). Ако би постојао овакав начин вредновања то би онда свјесно утицало на наставнике и ученике да преусмјере поучавање и учење у правцу ангажовања већег броја интелектуалних способности, а не само једне (често је то само памћење). Школа би још морала и да више интензивира сарадњу са родитељима и значајније да усмјерава ученике у квалитетно коришћење слободног времена. И шта још радити са слободним временом? За очекивати је ако би дошло до значајних прогресивних промјена у интелектуалном васпитању у породици и школи, и то према наведеним препорукама, да би дошло до значајног трансфера промјена интелектуалног васпитања на слободно вријеме. Ко зна, можда једног дана дјецa и млади буду „бјежали“ од слободног времена у породицу и школу...

Литература

- Антонијевић 2011: R. Antonijević, Proces i efekti problemski orijentisanog intelektualnog vaspitanja, *Pedagogija*, 66(3), 402-414, Очитано 21.7.2012 на [http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0031-3807/2011/0031-38071103402A.pdf#search="Antonijević Radovan"](http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0031-3807/2011/0031-38071103402A.pdf#search=).
- Божовић 2008: R. R. Božović, Slobodno vrijeme i igra, *Sociologija*, Vol. L N^o1, 97-109, Очитано 25.7.2012 на <http://doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2008/0038-03180801097B.pdf>.
- Бојовић 2003: Ž. Bojović, Теорије учења и udžbenik, *Pedagogija*, 41(3-4), 72-84, Очитано 21.7.2012 на [http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0031-3807/2003/0031-38070304072B.pdf#search="Bojović Žana"](http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0031-3807/2003/0031-38070304072B.pdf#search=).
- Бранковић и Илић 2003: D. Branković i M. Ilić, *Osnovi pedagogije*, Ванја Лука: Comesgrafika.
- Будимир-Нинковић 2008: Г. Будимир-Нинковић, Васпитни проблеми у савременој породици, *Норма*, 13(1-2), 37-46, Очитано 21.7.2012 на <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0353-7129/2008/0353-71290802037B.pdf>.
- Вокабулар (бета) 2006: Очитано 14.07.2012 на www.vokabular.org.
- Грандић и Гајић 2001: Р. Грандић и О. Гајић, *Теорије интелектуалног васпитања*, Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине.
- Грандић и Летић 2009: Р. Грандић и М. Летић, Животни стилови слободног времена младих у Србији, *Педагошка стварност*, 55(5-6), 468-478, Очитано 25.7.2012 на <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0553-4569/2009/0553-45690906468G.pdf>.
- Илић 2009: М. Илић, *Inkluzivna nastava*, Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Илић 2010: М. Илић, *Porodična pedagogija*, Filozofski fakultet univerziteta u Banjoj Luci i Nastavnički fakultet univerziteta »Džemal Bijedić« u Mostaru.
- Круљ и Арсић 2008: R.S. Krulj i Z. Arsić, Osnovne pretpostavke i uslovi za razvoj darovitosti i kreativnosti u porodici, Очитано 21.7.2012 на <http://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/14%20Okrug%20sto/Krulj,%20Arsic%20-%2025.pdf>.
- Микановић 2012: Б. Микановић, *Истраживачки рад ученика – теоријске основе и модели*, Бања Лука: Филозофски факултет.
- Милутиновић 2010: Ј. Milutinović, Učenje u muzeju, *Povijest u nastavi*, god. VIII (2010.), br. 2 (16) / str. 217-229, Очитано 25.7.2012 на <http://hrcak.srce.hr/file/122744>.
- Павловић 2010: З. Павловић, *Мотивационе оријентације и школско учење*, Источно Сарајево: Филозофски факултет.